

KAIMO SITUACIJOS POKYČIAI – VIENAS IŠ SVARBIAUSIŲ IŠŠŪKIŲ LIETUVOS REGIONINEI POLITIKAI

Jonas Jasaitis¹, Valentina Ratkevičienė²

¹Šiaulių universitetas, Architektų g. 1, LT–78366, Šiauliai, Lietuva

El. paštas: kptc@smf.su.lt

²Mykolo Romerio universitetas, Ateities g. 20, LT–08303 Vilnius

El. paštas: vk@mruni.eu

Anotacija

Straipsnyje, remiantis naujausiais statistiniais duomenimis, išryškinti esminiai socioekonominiai ir sociokultūriniai kaimo situacijos pokyčiai: naujos demografinės tendencijos, užimtumas ir nedarbas, gyvenimo kokybė, skurdo lygis ir migracija. Dabartinė Lietuvos kaimo situacija – viena aktualiausių regioninės politikos iššūkių. Nuo Nepriklausomybės atkūrimo kaimas išgyveno tokias permainas, kurių beveik neįmanoma palyginti su bet kurios kitos srities pokyčiais. Mažas investicinis kaimo gyventojų pajėgumas, menka perkamoji galia ir šiuolaikinių darbo rinkos reikalavimų neatitinkantis darbingo amžiaus asmenų profesinis pasirengimas stabdo šių vietovių ūkinės veiklos plėtrą.

Globalizacijos procesai, ypač įstojimas į Europos Sąjungą radikalai pakeitė kaimo vietovių vaidmenį. Todėl būtina atskleisti esminius kaimo pokyčius, į kuriuos galėtų atsižvelgti viešojo sektoriaus institucijos, dalyvaujančios sprendžiant kaimo plėtros administravimo klausimus. Straipsnyje analizuojami kai kurie pozityvūs pokyčiai neurbanizuotose arba žemo urbanizacijos lygio vietovėse.

Pagrindiniai žodžiai: migracija, užimtumas, nedarbas, socialinė infrastruktūra, gyvenimo kokybė.

Įvadas

Daugelyje teorinių šaltinių kaimas apibūdinamas kaip teritorija, kurioje dominuoja natūrali gamtinė aplinka, o didžioji žemės dalis naudojama agrarinei veiklai, miškininkystei, žvejybai, rekreacijai. Dauguma gyventojų, sudarančių teritorines kaimo bendruomenes, užimti atsinaujinančių išteklių eksploatavimu.

Dabartinė Lietuvos kaimo situacija – sudėtinga. Nuo Nepriklausomybės atkūrimo Lietuvoje kaimas išgyveno tokias permainas, kurioms sunku rasti analogus bet kurioje kitoje valstybės viešojo gyvenimo srityje. 1922–1926 m. Lietuvoje, tuometinės Vyriausybės ir ypač Žemės ūkio ministrų M. Krupavičiaus bei J. P. Aleksos iniciatyva, įvykdžius žemės ūkio reformą kaime formavosi individualūs šeimos ūkiai. 4-ojo dešimtmečio pabaigoje ūkininkai sudarė didžiąją Lietuvos visuomenės vidurinėsios klasės dalį. 1940 m. okupavus Lietuvą, natūrali kaimo raida buvo nutraukta. Po Antrojo pasaulinio karo Lietuvoje žemė buvo nacionalizuota, o ūkininkai, kaip socialinė kla-

sė, buvo sunaikinti. 1990 m. s. atkūrus Lietuvos valstybę, vienu pirmųjų Atkuriamojo Seimo sprendimų tapo privacios žemės nuosavybės teisės atstatymas.

Tačiau praėję penki okupacijos dešimtmečiai visiškai pakeitė tiek kaimo gyventojų struktūrą, tiek ūkinę jo veiklą. Nemažai buvusių žemės savininkų Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo nebesulaukė. Dauguma sėkmingai ūkininkavusių (tarp jų – ir šio straipsnio autorės – V. R. – tėvai) buvo išstremti iš Lietuvos. Urbanizacijos procesai lėmė tai, kad savininkų įpėdiniai per tą laikotarpį įgijo kitas, t. y. ne žemdirbių profesijas ir pakeitė gyvenamąją vietą. Kolektyvizacija, funkcionavusi pagal planinės ekonomikos nuostatas, kaimo gyventojų verslumo ugdymui dėmesio neskyrė. Melioracija ir naujų gyvenviečių formavimas, naujų kelių, energetinių tinklų ir ryšių linijų tiesimas radikalai pakeitė visą kaimo infrastruktūrą ir net kraštovaizdį.

Pažymėtina, kad dabartinio kaimo gyventojų verslumas yra gerokai mažesnis negu miesto. Mažas investicinis gyventojų pajėgumas, menka vartotojų perkamoji galia, nepatraukli vietiniams ir užsienio investitoriams aplinka, šiuolaikinės darbo rinkos reikalavimų neatitinkantis darbingo amžiaus asmenų profesinis pasirengimas stabdo verslo plėtrą.

Tyrimo tikslas – atskleisti esminius kaimo pokyčius, į kuriuos turėtų atsižvelgti visos institucijos, dalyvaujančios kaimo plėtros administravimo klausimuose.

Tyrimo metodai: teorinių šaltinių ir statistinių duomenų analizė, viešosios erdvės diskusijų turinio analizė, empirinio tyrimo, atlikto Rokiškio rajone 2011–2012 m. išvadų apžvalga.

1. Kaimo sampratos pokyčiai šių dienų visuomenėje

Kaimas didelei Lietuvos visuomenės daliai asocijuojasi su gamtos grožiu, vaikystės prisiminimais, tėviškės ir gimtinės sąvokomis, kaimišku darbu, problemomis ir sunkumais. Tačiau šiuo metu vis mažiau visuomenės tiesiogiai pažįsta kaimo gyventojų kas-

dienybę. Dauguma dabartinės vidurinėsios kartos žmonių apie tai sprendžia iš praėjusio šimtmečio ar dar ankstyvesnio laikotarpio grožinės literatūros. Juk daugelis literatūros klasikai priskiriamų kūrinių sukurti autorių, kurių gyvenimas buvo susijęs su kaimo gamta ir gyventojų buitimi. Antai J. Žymantienė (Žemaitė) labai vaizdžiai apibūdino XIX a. pabaigos – XX a. pradžios kaimo paveikslą: trobas, jų aplinką, gamtos vaizdus įvairiais metų laikais, gyventojų darbus ir tarpusavio santykius. Jai buvo gerai pažįstamas valstiečių gyvenimas, jo džiaugsmas ir sunkumai. Apilankius Bukontės dvarelyje (Plungės r.), kur iki šiol išlikusi muziejumi dabar tapusi sodyba, galima apžvelgti laukus ir miškelius, kalvas ir slėnius, kuriuos stebėjo ir būsimoji rašytoja.

Kiek vėlesnis laikotarpis atspindėtas Antano Žukausko-Vienuočio, Petro Cvirkos, Ievos Simonaitytės, Lazdynų Pelėdos, Šatrijos Raganos, Vinco Mikolaičio-Putino ir daugelio kitų Lietuvos rašytojų apsakymuose ir romanuose. Kaimo tematikos motyvai ryškūs ir poezijos kūrėjų (Salomėjos Nėries, Kazio Binkio ir kt.) bei dailininkų (Antano Žmuidzinavičiaus, Kazio Šimonio, Justino Vienožinskio, Petro Kalpoko ir kt.) darbuose, profesionaliosios muzikos kūriniuose. Dabartinė vidurinioji karta, kurios daugelis jau išaugo miestuose, supratimą apie kaimo buitį ir ūkinę veiklą formavo mokykloje, vėliau – spektakliuose, parodose, muziejuose. Bandytas atskleisti kaimo gyvenimo panoramą įkūnytas viename didžiausių Europoje Rumšiškinių etnografiniame (liaudies buities) muziejuje. Panašios paskirties objektų, kuriuose atkurta praėjusio amžiaus epocha, įkurta ir kituose Lietuvos regionuose.

Tačiau ar šiai kartai, bene aktyviausiai dalyvaujančiai formuojant regioninės politikos sprendimus, yra pažįstamas dabartinis mažesniųjų miestelių ar net nuo didžiųjų miestų nutolusių rajonų centrų gyvenimas, ar žinoma, kaip verčiasi atkurtos Lietuvos valstybės vienkiemių ir mažųjų gyvenviečių žmonės? Mūsų tyrimai rodo, kad tik nedaugelis domisi jau keliolika metų kuriamais Nijolės Baužytės filmais, kurių bendra tema – „Mūsų miesteliai“, dar mažiau žiūrovų yra matę naujuosius Lietuvoje kuriančio švedų kino dokumentalistų Jono Ohmano darbus. Nedaugelis žmonių yra girdėję apie „Versmės“ leidyklos organizuojamas ekspedicijas ir bent vartę provincijos tematikai skirtus leidinius. Galų gale, ar tikrai įmanoma gauti pakankamai informacijos iš kraštotyros leidinių, pasivaikščiavimo buities muziejuose, dokumentinių filmų ir kai kurių valdžios atstovų pamėgtų pasivažinėjimų dviračiais? Tarp tų, kurie šiuo metu formuoja valstybės ūkio ir kultūros strategijas, vis mažiau sudaro turintieji asmeninę ilgametę gyvenimo kaime patirtį.

Nepriklausomoje tarpukario Lietuvoje (1920–1940 m.) ne vienoje vyriausybėje žemės ūkio ir vals-

tybės turtų ministru dirbęs prof. Jonas Pranas Aleksa veikale „Lietuvių tautos likimo klausimu“ (I tomas „Lietuvos kaimas ir žemės ūkis“) yra nurodęs, kad „labai mėgdavome, dar ir šiandien mėgstame paminėti, kad mes kuone visi – ūkininkų vaikai, kad Lietuva – tai žemės ūkio kraštas, kad mumyse gyvuoja tvirta ir sveika kaimiečių dvasia. <...> Bet tuo paprastai ir baigiasi mūsų rūpesčiai savo kaimu, savo žemės ūkiu“ (Aleksa, 1925, p. 35)

Brošiūroje „Kuriuo keliu eisime?“ (Aleksa, 1927, p. 135) J. P. Aleksa rašė: „Lietuvoje iš žemės ūkio gyvena lig 75 proc. jos gyventojų ir, be to, likusių 25 proc. nemaža dalis turi gana žymių ryšių su žemės ūkiu“. Kalboje, pasakytoje 1932 m. balandžio 15 d. Žemės ūkio rūmų suvažiavime „Ūkininko ūkis ir ūkininkas XX amž. viduryje“ (Aleksa, 1932, p. 177–178), nurodoma: „Miestuose pas mus gyvena apie 15 proc. visų mūsų gyventojų, miesteliuose ir bažnytkaimiuose – apie 10 proc.“ Antrame veikalo „Lietuvių tautos likimo klausimu“ tome „Lietuviškų gyvenimo kelių beiškant“ (Aleksa, 1933, p. 245) jis vėl pakartojo, kad „Kaimo gyventojai iš viso (su kaimo amatininkais ir t. t.) sudaro apie 75 proc., miestų ir miestelių gyventojai – apie 25 proc. viso gyventojų skaičiaus. Savarankaus darbo arba verslo (ūkininkų, amatininkų, pramoninkų, pirklių, laisvų profesijų ir t. t.) gyventojai sudaro 68 proc. <...> Ūkininkai sudaro apie 77 proc. savarankaus darbo gyventojų skaičiaus. 100 ha žemės ploto Lietuvoje tenka 36 žemės ūkio gyventojai“.

2. Kaimo demografinės situacijos pokyčiai 1990–2011 m.

„Eurostato“ duomenimis, 2011 m. pradžioje Europos Sąjungos (toliau – ES) valstybėse narėse gyveno 502,5 mln. žmonių. Tai 1,4 mln. daugiau nei 2009 m. ES gyventojų skaičius 2009 m. padidėjo 0,27 proc. Lietuvos gyventojai ES sudėtyje sudarė tik 0,62 proc. Santykinai žemas gimstamumo lygis ir bendras gyventojų senėjimo procesas yra bene būdingiausi visų ES šalių demografiniai bruožai. 2012 m. pradžioje Lietuvoje gyveno 3 199,8 tūkst. žmonių: mieste – 2 142,8, kaime – 1 057,0 tūkst., t. y. atitinkamai 67 proc. ir 33 proc.

Po Nepriklausomybės atkūrimo Lietuvoje gyventojų skaičius nuo 1990 iki 2012 m. sumažėjo 493,9 tūkst., arba 13,4 proc. Per nagrinėjamą 1990–2012 m. laikotarpį miesto gyventojų sumažėjo 14,8 proc., kaimo – 10,4 proc. Tai lėmė neigiama natūrali kaita, gimstamumo ir mirtingumo rodikliai, gyventojų emigracijos bei kitos priežastys. Nors 1990–2000 m. gimstamumas Lietuvoje sumažėjo nuo 15,4 iki 9,8 gimusiųjų 1 000 gyventojų, kaime šis rodiklis lieka šiek tiek didesnis nei mieste. Taigi 1990 m. 1 000 miesto gyventojų teko 15,0 gimusiojo, kaime – 16,3, o 2005 m. mieste – 8,7 gimusiojo, kaime – 9,3. Gerokai padidėjo kaime

gimusių vaikų santuokos neįregistravusiems tėvams skaičius. Jei 2000 m. šis rodiklis sudarė 22,6 proc., tai 2011 m. jis išaugo iki 30,0 proc. nuo bendro gimusiųjų skaičiaus. ES-27 valstybėse narėse 2010 m. bendras skaičius vaikų, gimusiųjų santuokos neįregistravusiems tėvams, siekė – 35,2 proc.

Mirtingumo lygis, kuris lemia vidutinę tikėtiną gyvenimo trukmę (žmogaus būsimo gyvenimo trukmės tikimybę, esant tam tikriems mirtingumo rodikliams) kaime yra didesnis nei mieste, todėl kaimo gyventojų būsimo gyvenimo trukmė yra trumpesnė.

2011 m. vyrų vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė buvo 68,5 m., moterų – 79,1 m. Palyginus 2011 m. su 2010 m., matyti, kad labiausiai pailgėjo kaimo vyrų (0,9 m.) ir miesto moterų (0,4 m.) vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė. Tačiau miesto vyrų ir moterų vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė liko 2,5 m. ilgesnė nei kaimo vyrų ir moterų. Per pastaruosius penkerius metus – nuo 2006 m. iki 2011 m. – skirtumas tarp vyrų ir moterų vidutinės tikėtiną gyvenimo trukmės sumažėjo 1,7 m. ir 2011 m. sudarė 10,6 m.

Dėl didesnio vyrų mirtingumo (76 proc. mirusių vyrų dėl išorinių priežasčių) susidarė vyresnio amžiaus vyrų ir moterų santykio disproporcija. 2012 m.

pradžioje moterų buvo 228 tūkst. daugiau nei vyrų. Moterys sudarė 53,6 proc. visų gyventojų. 1 000 vyrų teko 1 154 moterys. Palyginkime: 2010 m. duomenimis, ES-27 valstybių narių vyrai vidutiniškai gyvena 76 m., moterys – 81,9 m. 100 vyrų tenka 105 moterys. Lietuvos vyrų ir moterų vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė trumpesnė nei ES-27 vidurkis – atitinkamai 8 ir 3,1 m.

Lietuvos gyventojai senėja, t. y. didėja pagyvenusių (60 metų ir vyresnio amžiaus) žmonių skaičius ir jų dalis, lyginant su bendru gyventojų skaičiumi. 2011 m. 706,2 tūkst., arba 22,1 proc. gyventojų buvo 60 m. ir vyresnio amžiaus. Vaikai (0-14 m. amžiaus) 2012 m. sudarė 15 proc. šalies gyventojų, t. y. jų buvo 1,5 karto mažiau nei pagyvenusių žmonių. Taigi 100 vaikų teko 147 pagyvenę žmonės. ES-27 valstybėse narėse 60 m. ir vyresni gyventojai 2010 m. sudarė 23,2 proc. gyventojų.

Kaimo gyventojų demografinis senėjimas įvairiuose regionuose skirtingas. Aukščiausiu kaimo senėjimo rodikliu išsiskyrė Utenos ir Alytaus apskritys, žemiausiu – Klaipėdos ir Telšių. Palyginus demografinius senatvės koeficientus, nuo 2008 m. iki 2012 m. jie pakilo nuo 134 iki 147.

1 lentelė

Pagrindiniai kaimo demografiniai rodikliai (pagal apskritis) 2011 m.

Apskritis	1 000 gyventojų teko					Senėjimo indeksas
	gimusiųjų	mirusiųjų	natūralus prieaugis	santuokų	ištuokų	
Alytus	9,2	13,8	-4,6	5,4	3,2	
Kaunas	10,5	12,4	-1,9	5,7	3,3	
Klaipėda	11,4	12,1	-0,7	6,3	3,4	
Marijampolė	10,2	13,1	-2,9	5,6	3,3	
Panevėžys	8,8	13,9	-5,1	5,0	3,2	
Šiauliai	10,3	14,1	-3,8	5,8	2,9	
Tauragė	9,1	14,7	-5,6	6,0	2,8	
Telšiai	11,2	12,3	-1,1	5,6	3,0	
Utena	8,1	16,1	-8,0	5,4	3,3	
Vilnius	12,2	11,6	-0,6	7,0	3,1	
Demografinis senatvės koeficientas 2011 m.						144
2012 m.						147

Šaltinis: Demografijos metraštis 2011. (2012). Vilnius: Statistikos departamentas prie LRV.

Analizuojant demografinę situaciją regioniniu aspektu aiškėja, kad blogiausiais rodikliais pasižymi Utenos, Panevėžio ir Tauragės apskritys. Jose 1 000 gyventojų tenka mažiausiai gimusiųjų ir daugiausiai mirusiųjų; čia didžiausias neigiamas natūralus prieaugis. Geriausia demografinė padėtis, kaip jau minėta, yra Klaipėdos ir Telšių apskrityse.

Demografinė Lietuvos kaimo padėtis priklauso nuo socialinės ir ekonominės gyventojų gerovės: sveikatos, švietimo, kultūros sistemų paslaugų prieinamu-

mo, infrastruktūros tobulinimo, užimtumo galimybių. Visos šios aplinkybės turi didelės įtakos ne tik kaimo gyventojų demografiniams rodikliams, bet ir jų gyvenimo kokybei, kaimo patrauklumui, investicijoms ir verslo plėtrai.

3. Kaimo gyventojų užimtumo dinamika

Gyventojų užimtumą Lietuvos kaime lemia socioekonominiai pokyčiai žemės ūkyje. Po nepriklausomybės atkūrimo, 1992–1997 m. užimtų žemės ūkyje

dalis padidėjo nuo 362,3 tūkst. iki 399,1 tūkst. Toks procesas aiškinamas tuo, kad Lietuvoje dalis žemės ūkio po 2–3 ha buvo išdalyta asmenims, tuo metu dirbusiems žemės ūkyje arba gyvenusiems kaime. Nuo 1997 m. užimtumas žemės ūkyje ėmė mažėti. 2001 m. duomenimis, žemės ūkyje dirbo 269,7 tūkst., o 2005 m. pradžioje – tik 184,8 tūkst. Tam įtakos turėjo kitų ekonominės reformų pasekmės.

Lietuvoje 2005 m. 14,0 proc. visų užimtųjų dirbo

žemės ūkio, medžioklės, miškininkystės ir žemdirbystės sektoriuje, o ES-25 – 5 proc. 2006 m. rugsėjo 1 d. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, tiesiogiai dalyvaujančių pirminėje žemės ūkio gamyboje dalis sumažėjo iki 13,1 proc. nuo bendro valstybės gyventojų skaičiaus. Dirbančiųjų skaičiaus sumažėjimas per vienerius metus vienu procentiniu punktu gana akivaizdžiai rodo, kuria kryptimi keičiasi dirbančiųjų struktūra.

2 lentelė

Gyventojų užimtumas pagal ekonominės veiklos sektorius

Rodikliai	2005 m.			
	Mieste		Kaime	
	Tūkst.	%	Tūkst.	%
Darbo jėga	1137,6	100,0	469,2	100,0
Užimtieji iš viso	1040,2	91,4	433,7	92,4
Žemės ūkis, medžioklė, miškininkystė, žuvininkystė	22,2	2,1	184,8	42,6
Pramonė	232,1	22,3	64,1	14,8
Statyba	103,4	9,9	29,1	6,7
Paslaugos	682,5	65,6	155,7	35,9

Šaltinis: Darbo jėga, užimtumas ir nedarbas 2005. (2006). Statistikos departamentas prie LRV. Vilnius.

Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2005 m. 42,6 proc. kaimo užimtųjų dirbo žemės ūkyje, medžioklėje, miškininkystėje ir žuvininkystėje, 35,9 proc. – paslaugų sferoje, 21,5 proc. – statyboje ir pramonėje. 2011 m. darbuotojų, užimtų žemės ūkyje ir su juo susijusiose ekonominėse veiklose rūšyse dalis, palyginti su visu šalies darbuotojų skaičiumi, sudarė 7,7 proc. Užimtųjų, tiesiogiai dirbančių žemės ūkio, medžioklės, miškininkystės ir žuvininkystės sektoriuje, skaičiaus mažėjimas reiškia, kad iš tradicinio agrarinio sektoriaus pasitraukiantiems gyventojams atsiranda palankios galimybės plėtoti netradicinę žemdirbystę ir įsitraukti į kitą ekonominę veiklą. 2011 m. duomenys rodo, kad didėja kaimo gyventojų dalis, dalyvaujanti paslaugų sferoje (66,5 proc.), pramonėje (17,6 proc.) ir statyboje (6,8 proc.). Vis daugiau mažųjų ūkių savininkų imasi netradicinės žemės ūkio veiklos: užsiima kaimo turizmu, auginą retų veislių paukščius ir žvėrelius, vaistinius ir prieskoninius augalus, netradicines uogas, sraiges, augalus, tinkamus biokuro arba augalinio aliejaus gamybai ir kt.

Per 2010 m. surašymą buvo atskleista, kokia kita, t. y. ne žemės ūkio veikla užsiima didesni nei 1 ha ūkiai, kiek ūkininkų ūkiai gauna pajamų iš kitos veiklos. Surašymas atskleidė pasiskirstymą šiose veiklose rūšyse: kaimo turizmu – 351, miškininkystėje – 198, maisto ir kitų produktų perdirbimu – 169, medienos dirbinių gamyba – 111, darbu pagal sutartis kitose valdose – 92, tradiciniais amatais – 49, amatais, nepriskiriamais prie tradicinių – 42, akvakultūra – 16, darbu pagal sutartis ne žemės ūkio srityje – 16 ir t. t. Daugiausia tokių ūkių savininkų – net 513 – nurodė užsiimantys kita veikla, o kai kurie – net keliomis

veiklomis.

Naginėjant darbo jėgos aktyvumo lygį paaiškėjo, kad tiek mieste, tiek kaime jis palaipsniui mažėjo. 2011 m., palyginus su 2006 m., mieste darbo jėgos aktyvumo lygis sumažėjo nuo 74,7 proc. iki 69,7 proc., o kaime - nuo 66,2 proc. iki 62,0 proc.. Mažesnis kaimo gyventojų aktyvumas ir užimtumas lemia ir mažesnes namų ūkių disponuojamas pajamas, lyginant su miesto gyventojų namų ūkais. Namų ūkių disponuojamos pajamos kaime 2005 m. buvo 24,7 proc. mažesnės nei mieste, o vidutinės disponuojamosios pajamos vienam ūkio nariui per mėnesį 2010 m. buvo net 23 proc. mažesnės nei miesto. Mažos kaimo gyventojų pajamos lemia ir jų išlaidų struktūrą.

Kaime nedarbo lygis 2005 m. buvo 7,6 proc., mieste – 8,6 proc. Ypač aukštas nedarbo lygis tiek kaime, tiek mieste buvo 2001 m., tačiau vėliau šis rodiklis nuolat mažėjo. Tačiau 2010 m. nedarbo lygis vėl išaugo: mieste nedarbo lygis sudarė 16,0 proc., o kaime – net 22,4 proc. ES-27 darbo jėgos aktyvumo lygis 2011 m. sudarė 71,2 proc. ES-27 valstybių narių nedarbo lygis buvo 9,6 proc., jaunimo nedarbas – 21,3 proc., kai tuo tarpu Lietuvoje jaunimo nedarbo lygis siekė net 32,9 proc. Kaip rodo statistiniai duomenys, 2011 m. 15–24 m. amžiaus bedarbiai tiek mieste, tiek kaime sudarė daugumą visoje bedarbių struktūroje.

Užimtumo situacijai lemiamą įtaką turi išsilavinimas. Didėjant konkurencijai darbo rinkoje, kaimo gyventojams, norintiems gauti darbą kituose ekonominės veiklos sektoriuose, reikia turėti gerokai aukštesnį, nei dabar turimą išsilavinimą, paklausią profesiją ir ugdyti atitinkamas asmenybės savybes. Vidutinis gyventojų išsilavinimo lygis kaime yra žemesnis

nei miesto gyventojų. Jų dalyvavimas pagal Lisabonoje priimtą „Mokymosi visą gyvenimą memorandumą“ taip pat yra mažesnis. Mieste mokymosi lygis 25–64 m. amžiaus gyventojų grupėje 2011 m. sudarė 7,4 proc., o kaime – tik 2,4 proc. Didelis bedarbių skaičius – net 66,3 tūkst. arba 57,6 proc. turėjo tik vidurinę išsilavinimą su profesine kvalifikacija. Pagrindinį išsilavinimą su profesine kvalifikacija turėjo 19,2 tūkst., arba 16,7 proc. bedarbių. Tik 9,2 tūkst. arba 8,0 proc. bedarbių turėjo aukštąjį išsilavinimą (nuo visų kaimo bedarbių skaičiaus). Turint nepakankamą išsilavinimą, gana sunku susirasti darbą.

Kaime gerokai mažiau žmonių su aukštuoju išsilavinimu, lyginant su išsilavinusiais miesto gyventojais (15 m. ir vyresnių gyventojų grupėje). Su aukštuoju išsilavinimu kaime 2011 m. buvo 106,8 tūkst. Tai sudaro 11,9 proc. nuo visų kaimo gyventojų. Tuo tarpu miesto gyventojų su aukštuoju išsilavinimu buvo 591,8 tūkst., t. y. 32,0 proc. nuo visų miesto gyventojų.

Statistikos departamento 2011 m. duomenys atskleidė, kad gana daug gyventojų dirba namuose, vakarais, naktimis bei savaitgaliais.

3 lentelė

Netipiškas užimtų gyventojų darbas mieste ir kaime 2011 m.

Rodikliai	Mieste	%	Kaime	%
Iš viso, tūkst.	982,7	100,0	357,7	100,0
Darbas namuose				
Paprastai dirba namuose	15,5	1,6	23,2	6,5
Kartais dirba namuose	947,1	96,3	3,8	1,1
Niekada nedirba namuose	132,4	13,5	330,7	92,5
Darbas vakarais				
Paprastai dirba vakarais	161,4	16,4	75,3	21,1
Kartais dirba vakarais	688,9	70,1	60,0	16,8
Niekada nedirba vakarais	41,3	4,2	222,3	62,1
Darbas naktimis				
Paprastai dirba naktimis	55,8	5,7	17,8	5,0
Kartais dirba naktimis	107,0	10,9	20,3	5,7
Niekada nedirba naktimis	885,7	90,1	319,6	89,3
Darbas šeštadieniais, sekmadieniais				
Paprastai dirba šeštadieniais	140,1	14,3	108,1	30,2
Kartais dirba šeštadieniais	216,9	22,1	83,3	23,3
Niekada nedirba šeštadieniais	625,8	63,7	166,3	46,5
Darbas sekmadieniais				
Dažniausia dirba sekmadieniais	81,6	8,3	91,4	25,5
Kartais dirba sekmadieniais	130,6	13,3	61,5	17,2
Niekada nedirba sekmadieniais	770,5	78,4	204,9	57,3

Šaltinis: <http://db1.stat.gov.lt>

2011 m. duomenys rodo, kad netipiškas užimtų gyventojų darbas mieste ir kaime skiriasi. Darbas naktimis ir savaitgaliais liudija apie beveik panašius duomenis mieste ir kaime, tačiau šiek tiek skiriasi darbas namuose ir vakarais.

Lietuvos žemės ūkyje vyrauja smulkūs ūkiai. Atlikta ūkininkų ūkių veiklos analizė rodo, kad smulkiems ūkiams pajamų, gaunamų iš tradicinės veiklos, neužtenka, kad jie galėtų plėsti agrarinę veiklą. Gana dažnai smulkieji ūkininkai žemę nuomoja. 2003 m. visuotinio žemės ūkio surašymo duomenimis vidutinis ūkio dydis buvo 9,1 ha, o 2010 m. šis rodiklis jau peršoko 13 ha ribą. Tai akivaizdžiai rodo apie ūkių stambėjimą. Smulkūs ūkiai skirstomi į dvi kategorijas: ūkius, kurių pagrindinės pajamos yra iš žemės ūkio veiklos, ir ūkius, kuriuose žemės ūkio produkcija yra tik papildomas pragyvenimo šaltinis. Antrajai kategorijai taip pat priskiriami smulkūs ūkiai, kurių savininkai pagrindines pajamas gauna dirbdami samdomą darbą.

Ūkininkų ūkiai Lietuvoje pamažu specializuojasi, tačiau ši specializacija vyksta dar labai lėtai. Kol kas daugiausia formuojasi mišrios gamybos ūkiai. Nors kaime ūkininkaujančių jaunų žmonių atsiranda, tačiau jų yra gana nedaug. Ypač nepalanki situacija ūkininkaujančių mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse, kuriose netikslinga investuoti į nuostolingą tradicinę žemdirbystę. Todėl turėtų būti skatinama tokia veikla, kuri mažiau priklauso nuo žemės kokybės, investicijų poreikio, perspektyvų pastatams ir technikai įsigyti ar atnaujinti. Pavyzdžiui, nederlingose, bet vaizdingose vietovėse netradicinę žemdirbystę naudinga derinti su turizmo verslu.

Ūkininkų ūkiai Lietuvoje pamažu specializuojasi, tačiau ši specializacija vyksta dar labai lėtai. Kol kas daugiausia formuojasi mišrios gamybos ūkiai. Nors kaime ūkininkaujančių jaunų žmonių atsiranda, tačiau jų yra gana nedaug. Ypač nepalanki situacija ūkininkaujančių mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse, kuriose netikslinga investuoti į nuostolingą tradicinę žemdirbystę. Todėl turėtų būti skatinama tokia veikla, kuri mažiau priklauso nuo žemės kokybės, investicijų poreikio, perspektyvų pastatams ir technikai įsigyti ar atnaujinti. Pavyzdžiui, nederlingose, bet vaizdingose vietovėse netradicinę žemdirbystę naudinga derinti su turizmo verslu.

4. Kaimo infrastruktūros griūtis

Pastaraisiais metais kaimas vis labiau vertinamas kaip neatskiriama valstybės infrastruktūros dalis, nuo kurios priklauso ir kaimiškose vietovėse, ir mieste gyvenančių žmonių gyvenimo kokybė. Lietuvoje yra apie 21,2 tūkst. kaimo gyvenamųjų vietovių. Istoriskai susiklostė trys kaimo gyvenamųjų vietovių tipai: vienkiemiai, kaimai ir miesteliai. Kaimo gyvenamųjų vietovių dydis, vienkiemių skaičius ir jų tankumas įvairiuose regionuose labai nevienodas. Miesteliuose sąlygos kaimo socialinės infrastruktūros plėtrai yra geresnės. Tačiau ūkininkams įsikurti čia sunkiau, nes sudėtinga suformuoti racionalius žemės sklypus, kuriuos būtų galima nesunkiai pasiekti iš gyvenamosios vietos. Socialinės paskirties objektų labiausiai trūksta mažo našumo žemių ir toliausiai nuo regionų centrų nutolusiose kaimo vietovėse.

Kaimo vietovėse visų tipų bendrojo lavinimo mokyklų mažėja, todėl moksleiviams sunku pasiekti mokyklą. „Geltonųjų autobusų“ panaudojimas šios problemos iš esmės neišsprendžia, nes jais tenka naudotis skirtingo amžiaus ir įvairiose ugdymo pakopose užimtiems moksleiviams. Ženkli dienos laiko dalis panaudojama neracionaliai: mokiniams tenka labai anksti keltis, laukti autobuso ir pasibaigus pamokoms. Mokymasis miesto mokyklose skatina vis didesnę kaimo jaunimo dalį apsispręsti palikti kaimą ir rinktis profesijas, kurių jų gimtosiose vietovėse pritaikyti beveik nebeįmanoma.

Beveik kiekvienoje didesnėje kaimo gyvenvietėje dar visai neseniai buvo parduotuvė, kavinė ir banko skyrius, tačiau pastaruoju metu jų smarkiai mažėja. Toliau nuo parduotuvių esančių vietovių gyventojus aptarnauja autoparduotuvės. Buitinių ir socialinių paslaugų įmonės, pašto skyriai ir bankų filialai išsilauko tik stambesnėse gyvenvietėse. Bibliotekų skaičius 2005–2011 m. sumažėjo nuo 1396 iki 1327. Kultūros centrų tuo pačiu laikotarpiu sumažėjo nuo 826 iki 738.

Lietuva gali didžiuliais gerais magistraliniais ir krašto keliais, tačiau rajoninių kelių, kuriais daugiausia tenka naudotis žemdirbiams ir kitiems kaimo gyventojams, būklė nėra patenkinama. Net 60 proc. valstybinės reikšmės rajoninių kelių yra žvyrkeliai. Pastaraisiais metais išasfaltuojama po 200 km. Tokiu tempu vykdant šiuos darbus, rajoniniai keliai būtų išasfaltuoti tik po 40 m. Dar blogesnė padėtis yra savivaldybių žinioje esančių vietinės reikšmės kelių, kurie sudaro daugiau kaip 50 tūkst. km, t. y. net 70 proc. bendro kelių ilgio. Jų priežiūrai skiriama tik 20 proc. kelių priežiūros ir plėtros programos lėšų. Toks finansavimas nepatenkina net būtiniausių poreikių, todėl neremontuojami keliai tampa nebepravažiuojami.

Nepalanki konkurencingam ūkininkavimui žemės valdų struktūra, kaimo gyventojų senėjimo tendencija, migracija iš kaimo ir gyventojų pajamų priklausom-

mybė nuo žemės ūkio, skurdi infrastruktūra – opiausios problemos, kliudančios didinti ūkių konkurencingumą ir mažinti socialinę kaimo gyventojų atskirtį.

5. Gyvenimo kokybė kaimiškose vietovėse

Gyvenimo kokybė apima labai platų socioekonominių ir sociokultūrinių charakteristikų spektrą. Ji susijusi ne tik su pagrindinių gyventojų poreikių patenkinimu, bet ir su galimybėmis save realizuoti darbe bei asmeniniame gyvenime. Analizuojant gyvenimo kokybę, pirmiausia reikia įvertinti tokius rodiklius kaip gyventojų pajamų ir išlaidų dydis bei struktūra, apsirūpinimas būstu. Materialinė gerovė lemia žmogaus sveikatą, dvasinę būklę, pasitenkinimą gyvenimu.

Lietuvos kaimo plėtros programos (KPP) 2007–2013 m. 3-oje kryptyje „Gyvenimo kokybė kaimo vietovėse ir kaimo ekonomikos įvairinimas“ numatyta, kaip spręsti socialines kaimo problemas. Pagrindinis uždavinys – didinti gyventojų užimtumą kaimiškose vietovėse. Pagrindiniai prioritetai pagal šios krypties priemones skiriami užimtumui didinti ir naujoms veikloms kaime kūrėti, apsaugoti kultūrinį paveldą, steigti amatų centrus, plėtoti kaimo turizmą, viešąją infrastruktūrą ir skatinti bendruomeniškumą kaime.

Kaimo gyvenimo kokybę lemiantis veiksnys, užtikrinantis pajamas ir socialinių poreikių tenkinimą – gyventojų užimtumas. Nuo 2006 m. Lietuvoje nedarbo lygis pradėjo didėti nuo 5,6 proc. iki 17,8 proc. (2010 m.). Ši reiškinį lėmė dvi pagrindinės priežastys, kurias lėmė ir Lietuvą ištikusios finansinės krizės, dėl kurios sumažėjo gamyba ir padidėjo gyventojų emigracija. Nedarbo lygis kaime 2010 m. siekė 22,4 proc., kai mieste tuo pačiu laikotarpiu sudarė 16 proc. Statistikos departamento duomenimis, 2010 m. vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis (t. y. neatskaičius mokesčių) žemės ūkio, medžioklės ir miškininkystės sektoriuje siekė 1 583 Lt ir buvo vienas mažiausių, lyginant su kitomis ekonominėmis veiklomis ir šalies vidurkiu: vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis Lietuvoje 2010 m. buvo 1 988 Lt. Mažos pajamos lemia negatyvius socialinius reiškinius: skurdo augimą, socialinės paramos poreikio didėjimą, asocialaus elgesio plitimą ir kt.

Nors statistikos rodikliai liudija, kad Lietuvoje ekonomika auga, tačiau skurdo lygis nuo 1997 m. beveik nekinta ir siekia 20 proc. (2011 m. duomenimis). 1990 m. buvo priimtas gyventojų pajamų garantijų įstatymas, kuriame apibrėžta minimalaus gyvenimo lygio (toliau – MGL) sąvoka: MGL reiškia pajamų dydį, visiems garantuojantį minimalų, bet socialiai priimtina poreikių tenkinimo lygį. Tačiau vėliau MGL nebuvo tinkamai indeksuojamas. Žlugus kaimo ekonominėms struktūroms daug žmonių neteko darbo. 2000 m. parengtoje Skurdo mažinimo strategijoje nurodoma, kad skurdas riboja žmogaus galimybes gyventi oriai, sveikai ir kūrybingai. Skurdas apibrėžia-

mas kaip pajamų ir kitų išteklių (materialinių, kultūrinių ir socialinių), atitinkančių visuomenės gyvenimo standartus, neturėjimas.

Lietuvoje pagrindinės skurdo priežastys yra tos pačios, kaip ir visoje Europoje: nedarbas, menkas išsilavinimas, mažos neefektyvių ūkių pajamos, nepilnos šeimos ir t. t. 2011 m. mieste skurdo lygis buvo 14,7 proc., o kaime – net 30,7 proc. Tų metų duomenimis apie 660 tūkst. gyventojų gyveno žemiau skurdo rizikos ribos. Pagal namų ūkio sudėtį skurde dažniausiai atsiduria asmenys, gyvenantys namų ūkiuose, kuriuos sudaro vienas suaugęs asmuo ir jo išlaikomi vai-

kai (skurdo rizikos lygis – 42,4 proc.), taip pat du suaugę asmenys su trimis ar daugiau vaikų (33,1 proc.) ir vieni gyvenantys asmenys (26,9 proc.). Palyginti su 2010 m., skurdo rizikos lygis mieste sumažėjo 1,5 proc., o kaime padidėjo 2,3 proc. Tiesa, dideliame skurdo rizikos lygiui kaime turėjo įtakos tai, kad į gyventojų pajamas nebuvo įskaičiuotos iš žemės ūkio veiklos gautos pajamos natūra, kurios gana svarbios nemažai daliai žemdirbių ir kitų kaimo namų ūkių. Skurdo rizikos riba 2011 m. buvo 691 Lt per mėnesį vienam gyvenančiam asmeniui ir 1 452 Lt šeimai, kurią sudaro du suaugusieji ir du vaikai iki 14 m.

4 lentelė

Skurdo rizikos lygis pagal gyvenamąją vietą ir namų ūkio sudėtį (proc.) 2011 m.

Gyvenamoji vieta	Skurdo rizikos lygis	Skurdo rizikos lygis iki socialinių išmokų, išskyrus pensijas
Miestas	14,7	25,7
Didieji miestai	12,6	21,2
Kiti miestai	17,9	32,3
Kaimas	30,7	44,2

Šaltinis: *Gyventojų pajamos ir gyvenimo sąlygos 2011.* (2012). Vilnius: Statistikos departamentas prie LRV.

Skurdo rizikos lygis iki socialinių išmokų sistemos taikymo, išskyrus pensijas, mieste sudarė 14,7 proc., o kaime – net 44,2 proc. Skurdo rizikoje gyvenantys ir su materialiniu nepriteklumi nuolat susiduriantys asmenys mieste sudarė 8,7 proc., o kaime 18,3 proc. gyventojų. Miestiečių disponuojamos pajamos 2011 m. buvo 960 Lt vienam namų ūkio nariui per mėnesį, kaimo gyventojų – 740 Lt.

Statistikos departamentas, 2010–2011 m. atlikdamas tyrimą apie gyvenimo lygio kitimą pagal gyvenamąją vietą, pateikė tokį klausimą: „Kaip pasikeitė namų ūkio finansinė padėtis, palyginti su prieš 12 mėnesių buvusia padėtimi?“. Kaime 37 proc. atsakiusių pažymėjo, kad „nepasikeitė“, 40 proc. – „truputį pablogėjo“; 18 proc. – „labai pablogėjo“. Namų ūkių gyvenimo lygio pablogėjimo pagrindine priežastimi nurodoma tai, kad kainos išaugo, o pajamos nepadidėjo.

2008–2011 m. „Vermės“ leidyklos organizuotų ekspedicijų metu atlikti sociologiniai tyrimai atskleidė, kaip ūkininkai vertina savo turtinę padėtį ir kokiam socialinės stratifikacijos sluoksniui jie save priskiria. Paaiškėjo, kad tik labai mažai apklaustųjų ūkininkų mano, kad gyvena pakankamai pasiturinčiai. Dauguma ūkininkų (51 proc.) priskiria save neturtingiems, o apie 6 proc. apklaustųjų nurodo, kad gyvena labai skurdžiai. Ūkininkų vargus patvirtina ir tai, kad vaikai nenori perimti tėvų ūkių. Apie 70–80 proc. apklaustųjų tėvų nenorėtų, kad jų vaikai ūkininkautų, nes tai esąs sunkus darbas, o menkos pajamos neužtikrina ūkių plėtros galimybių.

Vertinant galimybę patenkinti gyvybiškai būtinus poreikius, reikia išanalizuoti informaciją apie būsto

kokybę, kai kurių daiktų neturėjimą dėl lėšų stokos ir pan. Namų ūkio tyrimų duomenimis, 2011 m. daugelis (net 92 proc.) gyveno nuosavuose namuose ar butuose, tačiau 23 proc. gyventojų naudojami būstais, kuriuose vienam asmeniui tenka mažiau nei vienas kambarys. Namų ūkiuose, turinčiuose vaikų, tokiomis sąlygomis gyveno net 38 proc. asmenų. Tai rodo, kad nemažai žmonių tenka susidurti su ankšto būsto problema.

Pagal atliktus gyvenimo sąlygų lyginamuosius rodiklius kaimo gyventojai rečiau nei miestiečiai skundėsi negalintys tinkamai apšildyti būsto. Mažesnę jų dalis buvo įsiskolinusi apmokant būsto išlaikymo išlaidas ar gražinant paskolas. Namų ūkių išlaidos būstui išlaikyti mieste sudarė beveik 18 proc., kaime – 15 proc. Tačiau ypač skyrėsi būsto kokybė mieste ir kaime. Miesto būstuose be tualetu su nutekamuuju vandeniu gyveno 5,0 proc. asmenų, kaime – 40,0 proc., be vonios ar dušo – atitinkamai 6,0 proc. ir 36,0 proc. Gyventojų apsirūpinimas ilgalaikio naudojimo prietaisais, pavyzdžiui, mobiliaisiais telefonais mieste ir kaime skiriasi: mieste jų turinčiųjų buvo 93,5 proc., kaime – 82,3 proc., t. y. 11,2 proc. mažiau. Pastaruoju metu išaugus virtualiosios informacijos svarbai, kaimo gyventojams labai svarbu integruotis į informacinę visuomenę, tačiau tai padaryti jiems sunkiau dėl nepakankamo kompiuterinio raštingumo. Namų ūkių apsirūpinimas asmeniniais kompiuteriais ir interneto naudojimas per pastaruosius kelerius metus sparčiai didėjo. Paradoksalu, bet tai paskatino ir emigracija, nes prie interneto prijungtas kompiuteris atveria nors minimalią galimybę bendrauti su išvykusiais į kitas valstybes šeimos nariais.

Namų ūkių apsirūpinimas kompiuteriais ir naudojimas internetu namuose 2005–2010 m.

Apsirūpinimas asmeniniais kompiuteriais			Naudojimas internetu namuose		
Metai	Vietovė	%	Metai	Vietovė	%
2005	mieste	36,4	2005	mieste	19,6
	kaime	13,5		kaime	3,6
2010	mieste	61,3	2010	mieste	62,2
	kaime	39,0		kaime	40,7

Šaltinis: *Lietuva skaičiais 2011.* (2011). Vilnius: Statistikos departamentas prie LRV.

Iš 5 lentelės duomenų matyti, kad namų ūkių apsirūpinimas kompiuteriais ir naudojimas internetu, palyginus 2005 m. su 2010 m., tiek mieste, tiek kaime gerokai išaugo. Asmeninio kompiuterio įsigijimą ir internetinio ryšio turėjimą lemia ne tik gyventojų

pajamų dydis, bet ir gyventojų amžius, jų socialinė padėtis, gyvenimo būdo specifika, laisvalaikis, ypač motyvacija. 2012 m. pradžioje asmeninį kompiuterį mieste turėjo 64,1 proc. gyventojų, kaime 43,2 proc., t. y. 20,9 proc. mažiau nei miesto gyventojų.

Namų ūkių apsirūpinimas naujųjų informacinių technologijų priemonėmis 2012 m. pradžioje (proc.)

Priemonės pavadinimas	Mieste	Kaime
Asmeninis kompiuteris	64,1	43,2
Stalinis kompiuteris	43,5	31,7
Nešiojamas kompiuteris	37,0	21,1
Mobilusis telefonas	93,5	82,3

Šaltinis: *Informacinės technologijos Lietuvoje 2012.* (2012). Vilnius: Statistikos departamentas prie LRV.

Vienas svarbiausių gyvenimo kokybės rodiklių yra kūdikių mirtingumas, kuris ypač atspindi gyvenimo sąlygas ir sveikatos apsaugos paslaugų kokybę bei prieinamumą. Kūdikių mirtingumas Lietuvoje nuo 1990

m. iki 2011 m. (1 000 gimusiųjų tenka mirusių vaikų iki 1 m.) tiek mieste, tiek ir kaime sumažėjo. 2010 m. ES-27 valstybėse kūdikių mirtingumo bendras rodiklis buvo 4,5. Lietuvos rodikliai atspindi 7 lentelėje.

Kūdikių mirtingumas 1990–2011 m. (1000 gimusiųjų tenka mirusiųjų kūdikių)

	1990 m.	1995 m.	2000 m.	2011 m.
Mieste	10,0	11,8	8,0	3,6
Kaime	10,6	13,6	9,2	5,4

Šaltinis: *Demografijos metraštis 2011.* (2012). Vilnius: Statistikos departamentas prie LRV.

Tiek kūdikių mirtingumas, tiek visų gyventojų grupių sveikatos būklė labai priklauso nuo sveikatos apsaugos sistemos funkcionavimo. Vienas esminių ro-

diklių, apibūdinančių sveikatos priežiūros institucijų galimybes, yra jų apsirūpinimas gydytojais bei slaugytojais (žr. 8 lent.).

Apsirūpinimas medikais 10 000 gyventojų 2000–2011 m.

Metai	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2011
Gydytojai	40,2	40,0	39,1	39,9	40,0	40,7	41,7
Slaugytojai	80,3	77,7	74,8	74,4	74,4	73,5	74,5

Šaltinis: *Lietuvos statistikos metraštis 2011.* (2011). Vilnius: Statistikos departamentas prie LRV.

Mažėjant kaimo vietovių gyventojų skaičiui, uždaromos juose veikusios medicinos įstaigos. Populiariausia sveikatos priežiūros įstaiga kaime – medicinos punktas. Stambesnėse gyvenvietėse ir miesteliuose veikia ambulatorijos. Statistikos duomenys rodo, kad medicinos punktų skaičius Lietuvoje kasmet mažėja:

nuo 2000 iki 2006 m. jų skaičius sumažėjo net 236. Ambulatorijų skaičius 2000–2006 m. taip pat mažėjo. Tiesa, 2006 m. atsirado 2 ambulatorijomis daugiau nei 2005 m. Vis mažiau suteikiama medicinos greitosios pagalbos paslaugų (žr. 9 lent.).

Greitosios pagalbos paslaugos (1 000 gyventojų per metus)

Metai	2001	2003	2005	2010	2011
Kaime	218,4	210,6	204,4	178,3	191,0
Mieste	256,2	245,4	236,8	205,3	224,7

Šaltinis: Lietuvos sveikatos informacijos centro statistiniai duomenys. [žiūrėta 2012-10-29].

Lietuvoje išplitęs nedarbas verčia darbingus žmones emigruoti. 2011 m. iš Lietuvos išvyko 38,2 tūkst. žmonių daugiau negu atvyko: emigravo 53,9 tūkst., imigravo 15,7 tūkst. asmenų. Vien per pastaruosius penkerius metus (2007–2011 m.) išvyko daugiau nei 222 tūkst. Lietuvos gyventojų, o atvyko tik 45,3 tūkst., t. y. emigravo 176,7 tūkst. žmonių daugiau nei imigravo. 2011 m. iš miestų išvyko 40,1 tūkst., o iš kaimų – 13,8 tūkst. emigrantų. 1 000 miesto gyventojų 2011 m. teko 18,6 emigranto, o kaime – 13 emigrantų. Kas antras emigrantas 2011 m. išvyko į Jungtinę Karalys-

tę. Pagal emigrantų srautus antrąja šalimi tapo Airija, o per pastaruosius dvejus metus trečiaja – Norvegija.

Vidinė migracija. 2011 m. gyventojų persikėlimas iš kaimo į miestą sudarė trečdalį (33,3 proc.) visų nuolatinių gyvenamosios vietos keitimų. Vidinei migracijai iš kaimų į miestus didelės įtakos turėjo didžiųjų Lietuvos miestų trauka, viltis susirasti juose darbą. Be to, pastaruoju metu Lietuvoje, kaip ir ekonomiškai išsivysčiusiose valstybėse, gyventojai iš miestų keliasi gyventi į priemiesčius, todėl, formaliai vertinant, atsiranda ir naujų kaimo gyventojų.

Vidinė migracija kaimo vietovėse (pagal apskritis) 2011 m.

Apskritis	Atvyko	Išvyko	Migracijos saldo
Alytus	1554	1302	- 252
Kaunas	4376	3402	974
Klaipėda	2210	2171	- 39
Marijampolė	1305	1492	- 187
Panevėžys	1565	2275	- 710
Šiauliai	2077	3065	- 988
Tauragė	839	1294	- 455
Telšiai	1074	1467	- 393
Utena	1420	1536	- 116
Vilnius	3935	2865	1070

Šaltinis: Demografijos metraštis 2011. (2012). Vilnius: Statistikos departamentas prie LRV.

10 lentelėje pateikti duomenys rodo, kad 2011 m. teigiamas migracijos saldo buvo tik dviejų Lietuvos apskričių kaimo vietovėse – Vilniaus ir Kauno: čia daugiau gyventojų atvyksta nei išvyksta. Tuo tarpu tokios apskritys, kaip Šiaulių, Panevėžio, Tauragės ir Telšių, nepritraukia naujų gyventojų. Dėl globalizacijos ir pastaraisiais metais sumažėjusio Vyriausybės dėmesio regioninės politikos programoms ypač nukentėjo Šiaulių ir Panevėžio apskritys.

6. Pozityvių permąnų paieška

Šiaulių universiteto Kaimo plėtros tyrimų centras 2011–2012 m. Rokiškio, Pakruojo ir Telšių rajonuose tyrė kaimo vietovių gyventojų dabartinę struktūrą ir ūkinę veiklą. Vien Rokiškio rajone buvo apklausta daugiau kaip 3 tūkst. gyventojų: ūkininkų, viešojo sektoriaus institucijų darbuotojų, moksleivių, studentų, bedarbių ir pensininkų. Tyrimai atskleidė, kad didžiausios šių vietovių problemos yra šios:

1) gamybinio sektoriaus nuosmukis, arba stagnacija,

lemianti nepakankamą gyventojų užimtumą ir nedarbą;

- 2) nepakankamas vietinių išteklių (gamtinių, žmoniškųjų ir kt.) ištirtumas ir įvertinimas, lemiantis menką investicinį patrauklumą;
- 3) gyventojų verslumo stoka, įprotis laukti valstybės arba savivaldybės institucijų nurodymų ar net finansinės paramos. Gana daug gyventojų įpratę, kad valdymo institucijos jiems sukurtų darbo vietas ir pakviestų įsidarbinti.

Tirtose vietovėse ūkinė veikla, išskyrus retas išimtis, yra gana silpna, suteikianti darbo vietas vos kas trečiam darbingam asmeniui, o kai kur – ir dar mažesniai skaičiui vietos gyventojų. Suirus aneksijos laikotarpiu funkcionavusiai žemėvaldos sistemai, daugelis buvusių žemės savininkų ir jų įpėdinių buvo nepasiruošę ūkininkauti. Per penkis aneksijos dešimtmečius senosios ūkininkų kartos likučiai jau buvo nebedarbingo amžiaus arba net po kelis kartus pakeitę savo gyvenamąją vietą. Jų įpėdiniai buvo įgiję profesijas, nesu-

sijusias su ūkių valdymu. Buvusiose ūkių valdose dažniausia jau nebebuvo likę nei gyvenamųjų, nei ūkinių pastatų. Aišku, kad dauguma žemės nuosavybės perėmėjų neturėjo nei ūkininkavimui būtinų padargų, nei šios veiklos įgūdžių. Net iki reformos gyvenusieji ir dirbusieji agrariniame sektoriuje sunkiai įsivaizdavo, kaip reikės atkurti buvusį ūkį ir jį toliau efektyviai valdyti. Dvi kaimo gyventojų kartos, užaugusios prievartinės kolektyvizacijos laikotarpyje, buvo pripratusios prie tam tikros veiksmų rutinos, kuri negalėjo suteikti darbo planavimo, technologijos, rinkodaros ir kitų ūkininkavimui būtinų žinių. Net ilgametė jų patirtis buvo neatsiejama nuo tiesioginio vadovo nurodymų, apimančių tik kurią nors vieną veiklos sritį.

Tačiau privataus verslo elementų buvo ir tuometinių „kolchozninkų“ arba „sovchozninkų“ gyvenime. Mokslinėje literatūroje tokio mikroūkininkavimo tema yra labai mažai nagrinėta. Bene išsamiausiai šią veiklą yra išnagrinęję socialinių mokslų (sociologijos) daktarė Diana Mincytė. Apie tai yra rašę ir išeivijos autoriai. Pavyzdžiui, Pranas Zundė (1962) žurnale „Aidai“ yra paskelbęs straipsnį „Sodybinio sklypo reikšmė kolūkiečiui“, kuriame lygina asmeninio ir priverčiamojo darbo rezultatus, pateikdamas įdomių statistinių duomenų. „Kolchozninkai“ turėjo dažniausiai šalia namų esančius sodybinius 60 arų dydžio sklypus, kuriuose jie tvarkydavosi beveik savarankiškai, žinoma, jeigu nekreipsime dėmesio į tai, kad didžioji dalis mineralinių trąšų, pesticidų, o kartais ir sėklų ar kitų medžiagų būdavo „parsineštos“, t. y. pavogtos iš „kolchozo“. Žemės darbams irgi dažnai būdavo naudojama valstybinio ūkio technika. Derlius, kurį jie gaudavo šiuose sklypuose, dažniausia būdavo daug aukštesnis, negu valstybinėje žemėje, nes pasėliai būdavo itin rūpestingai prižiūrimi – kaip papildomas pajamų šaltinis. Kartais dalį šiuose „aruose“ išaugintos produkcijos pavykdavo ir parduoti.

Mažajame ūkelyje buvo stengiamasi taikyti sėjomainą, naudoti gerą sėklą. Kiekviena rūpestinga kaimo gyventojų šeima laikė melžiamą karvę, neretai ir veršelių ar telyčių, vištas, kasmet užsiaugindavo vieną kitą paršelių, nes tokia ribota privati ūkinė veikla nebuvo draudžiama. Atgavus žemę, tokioms šeimoms gerokai lengviau sekėsi pradėti ūkininkauti. Vis tik stambiausiais ūkininkais, atkūrus Lietuvos valstybę, per pastaruosius du dešimtmečius tapo buvusių suvalstybintų ūkių vadovai ir kiti asmenys, disponavę išsamią informaciją apie žemės savininkus, jų ūkių dydį ir pasirengimą (arba nepasirengimą) savarankiškai ūkininkauti. Tirtuose rajonuose stambiųjų ūkių savininkai sudaro tik mažą registruotų ūkininkų dalį, tačiau jų valdomas žemės plotas vis didėja. Paprastai, kelis ar net keliolika tūkstančių hektarų valdantys asmenys naudoja gana našią techniką, todėl jų ūkiuose darbo vietų skaičius labai nedidelis. Mažųjų ūkių savininkai

stengiasi išsiversti savo jėgomis, todėl nuolatinių samdomo darbo vietų jie nepajėgia sukurti. Tyrimų, atliktų 2005–2012 m., duomenimis agrariniame sektoriuje dirba kas dešimtas darbingas kaimo gyventojas, o kai kuriose gyvenvietėse – ir dar mažiau.

Kaimo raidos problematikai skirtoje literatūroje labai dažnai akcentuojama būtinybė plėtoti alternatyvų, t. y. neagrarinį verslą. Tačiau kaimiškųjų vietovių ištuštėjimas ir jo pasekmė – socialinės infrastruktūros griūtis (mokyklų, kultūros ir sveikatos priežiūros centrų uždarymas), lėmusi ir neagrarinį verslą poreikio mažėjimą. Ištuštėjusiose gyvenvietėse bankrutuoja parduotuvės, kavinės, nereikalingomis tapo kirpyklos ir siuvyklos, sumažėjo darbų statybininkams, transporto priemonių ir buitinės technikos remontininkams. Siūlymas uždarytų mokyklų pastatuose kurti daugiafunkcinius arba amatų (tautodailininkų ir pan.) centrus pirmiausia turi būti grindžiamas išsamia tokios veiklos pasiūlos ir paklausos santykio analize. Bandytas aptarnauti tik vietinę rinką dažniausia pasmerktų naujasis verslo įmones skurdžiai vegetacijai arba net bankrotui. Kaip rodo tyrimai, tiek neagrarinio, tiek netradicinio agrarinio (vaistažolių, dekoratyvinių augalų, netradicinių uodų, pievagrybių ir pan.) verslo plėtra būna sėkminga tik tuo atveju, jei atsiveria perspektyvi, t. y. auganti rinkos niša.

Analizuojant atokaus Rokiškio rajono gyvenviečių situaciją, rastas tik vienas pavyzdys, kurį galima įvardyti kaip sėkmės istoriją. Lašų miestelyje išgirdome neįprastai džiugią frazę: „Čia visi norintys randa darbą.“ Kūrybingi vietos bendruomenės nariai neapleido ištuštėjusių buvusio kolektyvinio ūkio pastatų, bet juos pritaikė naujai paskirčiai – įkūrė stambią duonos gaminių įmonę. „Lašų duona“ didžiąją savo produkcijos dalį eksportuoja. Čia veikia vėjo jėgainės, padedančios mažinti gamybos sąnaudas. Įmonės veikla lemia ir socialinės infrastruktūros plėtotę, todėl įsidarbinti gali ne tik maisto pramonės specialistai.

Kai kuriose atokių kaimiškųjų rajonų vietovėse tikslinga atgaivinti anksčiau veikusias statybinių medžiagų ir kitų pramonės šakų įmones bei kurti naujas, kurios naudotų vietinius išteklius. Jau ne viename nedideliame miestelyje įsikūrė įmonės, kurios perdirba medienos atliekas, iš jų gamindamos kuro briketus centrinio šildymo katilams. Šios produkcijos paklausa auga, todėl tokios įmonės taip pat turi galimybę plėsti gamybą ir gauti pajamų iš eksporto. Vietovės, kuriose įsikuria paklausią produkciją gaminančios įmonės, netrukus pajunta teigiamą socialinį poveikį: nebemažėja gyventojų, įsikuria jaunos šeimos, vietinėms mokykloms nebegresia uždarymas, plėtojama prekyba, sustiprėja vietos bendruomenės kultūrinė veikla, sumažėja socialinės paramos (pašalpu) poreikis, populiarėja netgi viešieji darbai (aplinkos tvarkymas, želdinių atkūrimas ir pan.).

Gana nemažai Lietuvos, ypač jos vakarinė teritorija pasižymi geoterminiais ištekliais. Kai kur net gana nedideliame gylyje plyti požeminiai šilto vandens telkiniai. Tikriausiai dar ne vienas Sajūdžio laikus menantis žmogus prisimena, kad tuometinis vicepremjeras a. a. Algirdas M. Brazauskas neišsigando netgi sovietinės imperijos vadovų paskelbtos ekonominės blokados ir paskelbė, kad Lietuva turi galimybę efektyviai panaudoti geoterminius išteklius tiek šildymui, tiek elektros energijos gamybai. Tačiau ši didžiulio potencialo panaudojimo programa per pastaruosius du dešimtmečius praktiškai nepajudėjo iš mirties taško, nors bet kuri galimybė mažinti Lietuvos priklausomybę nuo importuojamos naftos ir dujų ypač svarbi, atverianti naujas perspektyvas darniai visų valstybės regionų plėtotei.

Tyrimai parodė, kad nemažai Lietuvos kaimiškųjų vietovių turi labai vertingus, tačiau beveik visiškai neišnaudotus rekreacinius išteklius. Turime vietovių, pasižyminčių išpūdingu, ramybę teikiančiu kraštovaizdžiu, gražias upelių ir ežerų pakrantes, pušynus ir ažuolynus, kuriose galėtų įsikurti nauji reabilitacijos centrai, susiformuoti nauji turizmo ir aktyvaus poilsio maršrutai. Tokiose vietovėse būtų sukurta tūkstančiai naujų darbo vietų. Relaksacinė ir reabilitacinė veikla galėtų tapti atokesnių vietovių ženklų pajamų šaltiniu. Praktiškai visuose Lietuvos regionuose efektyvus rekreacinių išteklių panaudojimas galėtų tapti vienu svarbiausių kaimiškosios ekonomikos prioritetų.

Kiekvienas kaimiškasis rajonas turėtų ieškoti naujų ekonominės plėtros galimybių, pasinaudodamas mikroregionizacijos idėja, kuri leidžia parengti naujus strateginius sprendimus, numatančius agrarinės, industrinės, rekreacinės ir netgi edukacinės veiklos mikroregionus. Ši veikla suteiktų naujo proveržio galimybę vietinių bendruomenių veiklai ir taptų galinga alternatyva dabartinei daugelio vietovių apatijai, sumažintų jau seniai visam valstybės ūkio egzistavimui vis didesnę pavojų keliančią emigraciją.

Išvados ir rekomendacijos

Dabartinę Lietuvos kaimo situaciją tenka vertinti kaip labai sudėtingą. Per pastarąjį dešimtmetį iš esmės pasikeitė pagrindinių Lietuvos demografinių procesų – gimstamumo, mirtingumo, migracijos – raida, todėl esama būklė yra nepalanki ar net itin nepalanki ekonominei ir socialinei raidai. Nagrinėjamu laikotarpiu sumažėjo gyventojų skaičius: miesto – 14,8 proc., kaimo – 10,4 proc. Kaimo gyventojai sudaro tik vieną trečdalį Lietuvos gyventojų, todėl žmonių išteklių nuostoliai kaime yra daug didesni: mažesni miesteliai ir kaimiškosios vietovės neteko didelės jaunimo dalies, kvalifikuotų ir kūrybingų specialistų. Blogėja ir socialinė situacija: gerokai padaugėjo kaime gimusių vaikų, kurių tėvai neįregistravę santuokos

Kaimiškose ir atokesnėse mažiau urbanizuotose vietovėse didėja pagyvenusių (60 m. ir vyresnio amžiaus) žmonių skaičius ir jų dalis, palyginti su bendru gyventojų skaičiumi. Utenos, Tauragės, Panevėžio, Alytaus ir Šiaulių apskrityse natūralaus prieaugio rodiklis yra itin neigiamas, t. y. gerokai daugiau žmonių miršta negu gimsta.

2011 m. darbuotojų, užimtų žemės ūkyje ir susijusiose ekonominėse veiklose rūšyse dalis, palyginti su visu šalies darbuotojų skaičiumi, sudarė 7,7 proc. Užimtųjų, tiesiogiai dirbančių žemės ūkio, miškininkystės ir žuvininkystės sektoriuje, skaičiaus mažėjimas reiškia ne tik tai, kad agrariniame sektoriuje kyla darbo našumas. Tai rodo, kad vis didesniame kaimo gyventojų skaičiui tenka persikvalifikuoti. Kaimo gyventojų užimtumo problemą padėtų spręsti naujos galimybės plėtoti netradicinę žemdirbystę ir kitą ekonominę veiklą. 2011 m. duomenimis, didėja kaimo gyventojų dalis, dalyvaujanti paslaugų sferoje (66,5 proc.), pramonėje (17,6 proc.) ir statyboje (6,8 proc.). Tačiau daugeliui jų tenka kasdien sugaišti daug laiko, pasiekiant miestuose esančias darbovietes ir iš jų grįžtant.

Nedarbo lygis kaime 2010 m. siekė 22,4 proc., mieste tuo pačiu laikotarpiu sudarė 16 proc. 2011 m. ryškesnių teigiamų pokyčių neįvyko. Ypač aukštas jaunimo nedarbo lygis. Statistikos departamento duomenimis, jaunimo nedarbas 2011 m. siekė 32,9 proc., kaimo jaunimo nedarbo lygis – kone dvigubai didesnis nei miestų. Darbo jėgos aktyvumo lygis 2011 m., lyginant su 2006 m., kaime sumažėjo nuo 66,2 proc. iki 62,0 proc. Mažesnis kaimo gyventojų aktyvumas ir užimtumas lemia ir mažesnes namų ūkių disponuojamas pajamas, lyginant su miesto gyventojų namų ūkiais.

Mažos pajamos sukelia neigiamų socialinių reiškinių: skurdo augimą, socialinės paramos poreikio didėjimą, asocialaus elgesio plitimą. 2011 m. duomenimis, mieste skurdo lygis buvo 14,7 proc., o kaime – net 30,7 proc. Žemės ūkio ministerijos duomenimis, nuo 2007 m. bedarbių skaičius kaime išaugo 5 kartus, o išlaikytinių – net 6 kartus. Disponuojamąsias pajamas, mažesnes už skurdo ribą, mieste gavo 14,7 proc. (didžiuosiuose miestuose – 12,6 proc., o kituose miestuose – 17,9 proc.), o kaime – net 30,7 proc.. Iš žemiau skurdo ribos esančių asmenų su materialiniu nepriteklumi susidūrė net 59 proc.. Skurdo rizikoje gyvenantys ir su materialiniu nepriteklumi susiduriantys asmenys mieste sudarė 8,7 proc., kaime – 18,3 proc. gyventojų.

Blogėjanti ekonominė situacija lemia darbingiausios gyventojų dalies emigraciją: žmonės priversti palikti gimtąsias vietas ir ieškoti darbo svetur. Daugelis jų užsienio valstybėse dirba ne pagal specialybę ir taip praranda profesinę kvalifikaciją. Vien 2011 m. iš Lietuvos išvyko 53,9 tūkst. asmenų, o atvyko tik 15,7 tūkst. 2011 m. vidinė migracija, t. y. gyventojų persi-

kėlimas iš kaimo į miestą sudarė trečdalį (33,3 proc.) visų nuolatinės gyvenamosios vietos keitimų. Vidinei migracijai iš kaimų į miestus didelės įtakos turėjo didžiųjų Lietuvos miestų trauka.

Pozityvius kaimiškujų vietovių pokyčius galėtų lemti nuolatinė sisteminė miesto ir kaimo partnerystė, kuri pirmiausia pasireikštų naujų pramonės ir kitų ūkio šakų įmonių statyba ir naujų gyvenviečių plėtra kaimiškose teritorijose. Labiau turėtų būti išnaudojami rekreaciniai ir edukaciniai kaimo išteklių: naujų turizmo, rehabilitacijos ir daugiafunkcinių popamokinio užimtumo (slaugos ir kt.) centrų stegimas.

Naujas galimybes atveria mikroregionalizacijos metodo taikymas, kai naujose kaimiškujų rajonų strategijose numatomos efektyviausios agrarinės, industrinės, relaksacinės ir turizmo traukos zonos, nauji užmiesčių „miegamieji rajonai“. Artimiausiu metu turi būti atkurta linininkystė ir lino pluošto perdirbimo pramonė. Kaimiškose vietovėse naujų darbo vietų padėtų sukurti didesnės investicijos į atsinaujinančių energijos šaltinių plėtrą, geoterminių išteklių panaudojimą ir kt. Tik tokios priemonės gali padėti sugrąžinti į užmiesčio vietas bent dalį iš jo išvykusių aktyviausių, išsilavinusių ir kūrybingų gyventojų.

Dabartinė, per pastaruosius du dešimtmečius vyravusi praktika, ignoruojanti elementarias strateginio valdymo ir darnios plėtros rekomendacijas, kai, užuot steigus naujas darbo vietas, nusprendžiama uždaryti vietines mokyklas, lėmė ne lėšų taupymą, o valstybės gyvybiškai svarbių sektorių žlugdymą.

Literatūra

1. Aleksa, J. (1925). Lietuvių tautos likimo klausimu. I tomas. Lietuvos kaimas ir žemės ūkis. *Ūkio, mokslo ir valstybės baruose*. (1999). Sud. Mečislovas Treinys. Vilnius: Nirmedas.
2. Aleksa, J. (1927). *Kuriuo keliu eisime? Ūkio, mokslo ir valstybės baruose*. (1999). Sud. Mečislovas Treinys. Vilnius: Nirmedas.
3. Aleksa, J. (1932) Ūkininko ūkis ir ūkininkas XX amž. viduryje. *Ūkio, mokslo ir valstybės baruose*. (1999). Sud. Mečislovas Treinys. Vilnius: Nirmedas.
4. *Antrojo žiedo regionas*. (2012). Autorių grupės vadovas dr. Jonas Jasaitis. Rokiškio rajono kaimiškujų vietovių tyrimas. Rokiškis: Igorio Skripkos IĮ.
5. *Darbo jėga, užimtumas ir nedarbas 2010*. (2011). Vilnius: Statistikos departamentas prie LRV.
6. *Demografijos metraštis 2011*. (2012). Vilnius: Statistiko departamentas prie LRV.
7. *Darbo rinkos metraštis 2011*. (2012). Vilnius: Statistiko departamentas prie LRV.
8. *Gyventojų pajamos ir gyvenimo sąlygos 2011*. (2012). Vilnius: Statistikos departamentas prie LRV.
9. *Informacinės technologijos Lietuvoje 2012*. (2012). Vilnius: Statistiko departamentas prie LRV.
10. Jasaitis, J. (2012). Kaimiškojo rajono konkurencingumo didinimo paieškos, taikant mikroregionalizacijos idėją. *Lietuvos kaimo vietovių konkurencingumo stiprinimo geroji patirtis*. Kaunas, Akademija: Aleksandro Stugiskio universitetas.
11. Jasaitis, J, Karlsson, I. (2012). A Rural Country in Transition – Alternatives for Lithuania. *Ecosystem Health and Sustainable Agriculture*. Part 3 – Rural Development and Land Use. The Baltic University Programme, Uppsala University.
12. *Lietuvos kaimo raida*. (2005). Autorių kolektyvo vadovė dr. Rasa Melnikienė. Vilnius: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas.
13. *Lietuvos statistikos metraštis 2011*. (2011). Vilnius: Statistikos departamentas prie LRV.
14. *Lietuvos gyventojų tarptautinė migracija 2011*. (2012). Vilnius: Statistikos departamentas prie LRV.
15. *Lietuva skaičiais 2011*. (2011). Vilnius: Statistikos departamentas prie LRV.
16. *Lietuva skaičiais per 20 Nepriklausomybės metų – 1990–2010*. (2010). Vilnius: Statistikos departamentas prie LRV.
17. *Lietuvos Respublikos 2010 metų visuotinio žemės ūkio surašymo rezultatai*. (2012). Vilnius: Statistikos departamentas prie LRV.
18. *Lietuvos žemės ūkis 2011*. (2012). Vilnius: Statistikos departamentas prie LRV.
19. *Miegamasis regionas*. (2012). Autorių grupės vadovas dr. Jonas Jasaitis. Rokiškio rajono kaimiškujų vietovių tyrimas. Rokiškis: Igorio Skripkos IĮ.
20. Mincyte, D. (2012). From Traditional to Modern Rural Society. *Ecosystem Health and Sustainable Agriculture*. Part 3 – Rural Development and Land Use. The Baltic University Programme, Uppsala University.
21. *Obelių regionas*. (2012). Autorių grupės vadovas dr. Jonas Jasaitis. Rokiškio rajono kaimiškujų vietovių tyrimas. Rokiškis: Igorio Skripkos IĮ.
22. *Pandėlio regionas*. (2012). Autorių grupės vadovas dr. Jonas Jasaitis. Rokiškio rajono kaimiškujų vietovių tyrimas. Rokiškis: Igorio Skripkos IĮ.
23. *Pasienio regionas*. (2012). Autorių grupės vadovas dr. Jonas Jasaitis. Rokiškio rajono kaimiškujų vietovių tyrimas. Rokiškis: Igorio Skripkos IĮ.
24. Ratkevičienė, V. (2006). Gyventojų užimtumo pokyčiai Lietuvos kaime 1990–2005 metų laikotarpiu. *Lietuvos ūkio transformacija 1990–2005 metais*. Ekonominės ir socialinės politikos studijos. Mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: VPU leidykla.
25. *Turizmo traukos ir rekreacinis regionas*. (2012). Autorių grupės vadovas dr. Jonas Jasaitis. Rokiškio rajono kaimiškujų vietovių tyrimas. Rokiškis: Igorio Skripkos IĮ.
26. *Socialinis verslas kaime: nauji iššūkiai ir naujos galimybės*. (2012). Programos „Leader“ ir žemdirbių mokymo metodikos centro informacija, 2012-11-21. LR žemės ūkio ministerijos naujienos.
27. *Skurdo mažinimo Lietuvoje strategija*. (2000). Vilnius: Socialinės apsaugos ir darbo ministerija.
28. *Sustainable Agriculture*. (2012). Ecosystem Health and Sustainable Agriculture. Part 1 – Rural Development and Land Use. The Baltic University Programme, Uppsala University.
29. Zundė, P. (1962). Sodybinio sklypo reikšmė kolūkiečiams. *Aidai*. Išeivijos mėnesinis kultūros žurnalas, 2.

30. *Vartotojų nuomonių tyrimo rezultatai 2011.* (2012). Vilnius: Statistikos departamentas prie LRV.

31. Interneto šaltiniai: www.stat.gov.lt; www.ku.lt; www.zum.lt; www.rokiskiovg.lt.

Jonas Jasaitis, Valentina Ratkevičienė

Changes in Countryside Situation: Some of the Most Complicated Challenges to Lithuanian Regional Policy

Summary

Current situation in Lithuanian rural areas is among the topical and extremely controversial social objects. During the recent seven decades our countryside had experience almost incommensurable with the situation in any another field of economical and social life. Weak possibilities of rural inhabitants to invest, small purchasing power and inadequate professional background generally inappropriate for modern labour market are the biggest obstacles for further rural economic development.

Globalization and Lithuania's accession to the European Union have a radical impact on the role of modern rural areas. This makes it necessary to disclose substantial changes in rural areas, which have to be analyzed by public institutions involved in administration of rural development. The latest data about demographical and economic situation, also about changes in rural infrastructure and life quality of rural residents is presented in the paper.

In recent years Lithuania has experienced a decline in its population: by 14.8% in urban areas and by 10.4% in rural areas. However, because rural population comprises only one-third of people in Lithuania, the loss of human resources in rural areas is much larger: small towns and rural

areas have lost a large part of young, skilled and creative professionals. More and more of rural population have to be retrained. Unemployment problem in rural settlements can be solved by active development of non-traditional agriculture and non-agrarian businesses. Steady systematic urban-rural partnership could lead to positive changes in rural areas. It could be materialized by establishing new industrial and service enterprises, as well as by building new settlements in little urbanized areas. Moreover, recreational and educational resources of rural areas should be used better.

New opportunities for successful rural development can be created through implementation of micro-regionalization ideas, which can be expressed by use of local resources through creating effective agricultural zones, industrial districts, and new areas for relaxation and rehabilitation. Creation of youth settlements with modern infrastructure in the countryside may serve as an excellent example.

Keywords: modern structure of rural inhabitants, decreasing role of agriculture in further rural development, rural infrastructure, life quality, management of social changes.

Straipsnis recenzuotas

Straipsnis gautas 2012 m. rugsėjo mėn., straipsnis priimtas 2012 m. lapkričio mėn.

The article has been reviewed

Received in September 2012; accepted in November 2012.